

КЫРГЫЗ ТИЛ ПРЕДМЕТИ БОЮНЧА 2014-2015-ОКУУ ЖЫЛЫНА КАРАТА МУГАЛИМДЕРДИН АВГУСТ КЕҢЕШМЕСИНЕ СУНУШТАР

Президентибиз А.Атамбаевдин түздөн-түз демилгеси алдында 2014-2020-жылдарда Кыргыз Республикасында мамлекеттик тилди өнүктүрүүнүн жана тил саясатын өркүндөтүүнүн Улуттук Программасы («Эркин Тоо» №88, 1-ноябрь, 2013-жыл) расмий түрдө кабыл алынган. Дал ушул тил маселеси Кыргыз Республикасынын Мамлекеттүүлүгүн бекемдөөдө эң орчундуу орунду ээлеп турат. Демек, булар - кайсыл гана тармакта болбосун улуттук эне тилибиз болгон кыргыз тилине тиешелүү маселе башкы орунду ээлеп, ага кам көрүү керек деген сөз. Эне тили пикир алышуунун куралы, ойдун тикеден тике чындыгы катары көп кызматты өзүнө аркалаган көрүнүш. Ал карым-катнаштын каражаты болуу менен бирге эле чындыкты чагылдыруунун жана таанып билүүнүн куралы, ошондой эле, инсандын рухий жана интеллектуалдык жактан өнүгүүсүнө да шарт түзөт. Эне тилине канчалык деңгээлде ээ болгондугу окуучунун башка предметтерди айрыкча экинчи тил менен чет тилдерин өздөштүрүүдөгү ийгиликтеринен көрүнөт. Ошондой эле, аналитикалык ой жүгүртүүсүнүн өнүгүүсү да ушуга байланыштуу. Тил менен ой жүгүртүүнү бири-бирисиз элестетүү эч мүмкүн эмес. Алар өз ара жуурулушкан бир бүтүндүктү түзүп турат. Эне тили предмет катары мектепте үч аспектиде окутулат: тилдин системасы; орфографиялык жана пунктуациялык эрежелер; кеп маданиятын өнүктүрүү. *Эне тилин окутуунун максаты* - мектеп бүтүрүүчүсү тилдик жана кептик нормаларга ылайык кептик ой жүгүртүүчүлүк ишмердүүлүккө ээ болуу менен маданий жактан да калыптануусун жөнгө салуу.

Окуу планы. 2014-2015- окуу жылында кыргыз тилине экинчи окуу жарымына 0,5 саат кошулган. Бул саатка ылайык окуу материалдарын окуп-үйрөнүүгө карата кеңештер мугалимдердин август кеңешмесине берилген сунуштарда *8-класста* «ал саат: жөнөкөй сүйлөмдүн түрлөрүн, сүйлөмдүн баш жана айкындооч мүчөлөрүн, сүйлөмдүн бир өңчөй мүчөлөрүн,

сүйлөмдөгү сөздөрдүн орун тартибин окутууда окуучулардын тилдик жана кептик практикалык ишмердүүлүктөрүн калыптандыруучу көнүгүү, машыгуу иштерине, синтаксистик талдоолорго, үйрөтүүчү жана текшерүүчү жазуу жумуштарына ыйгарылат» деп көрсөтүлгөн эле. 2014-2015 - окуу жылдарына карата окуу планындагы базистик варианттагы сааттар төмөндөгүдөй:

5-класста жумасына 4 сааттан жыл бою 136 саат

6-класста жумасына 5 сааттан жыл бою 170 саат

7-класста жумасына 3 сааттан жыл бою 102 саат

8-класста жумасына 3 сааттан жыл бою 102 саат

9-класста жумасына 2 сааттан жыл бою 68 саат

10-класста жумасына 2 сааттан жыл бою 68 саат

11-класста жумасына 2 сааттан жыл бою 68 саат

Окуу программасы. Быйылкы окуу жылына карата оңдолуп, толукталган кыргыз тилинин программасы (Түзүүчүлөр: А.Сапарбаев, Б.Өмүралиев, С.Үсөналиев, В.Мусаева, Н.Абдесов. Илимий редактору. С.Рысбаев) сунуш кылынат. Программанын бул редакциясы «Билим берүү жөнүндө», «Мамлекеттик тил жөнүндө» мыйзамдардын жана «Туруктуулук жана бакубат жашоо» Программаларды эске алуу менен, окуу планынын негизинде кыргыз тилинин мамлекеттик стандартынын талаптарына таянуу менен даярдалган. Окуу программасында кыргыз тилин эне тил катары окутуунун натыйжалуулугун, сапатын арттыруу менен, окуучулардын оозеки, жазуу кеп маданиятын, тактап айтканда, ар кыл турмуштук кырдаалга ылайык кептин стилдеринде баарлашууга, үлгүлүү сүйлөшүү маданиятына, өз алдынча чыгармачылык менен диалог, монолог түзө билүүгө үйрөтүүчү, коммуникативдик көндүмдөрүн калыптандыруучу практикалык түрдөгү машыгуу иштерин жүргүзүүнүн багыттары көрсөтүлгөн. Эне тилин үйрөтүүнүн башкы максаты катары тилдик, кептик жана маданий компетенттүүлүктөрдүн негизинде инсанга багыттап окутууга басым жасалып, ар бир класстын жыйынтыгында аталган компетенттүүлүктөр боюнча окуучулар ээ боло турган күтүлүүчү

натыйжалар белгиленген. Мугалим мына ушуга айрыкча көңүл буруусу зарыл. *Кыргыз тилин окуучуга (инсанга) багыттап окутуу* маселеси да коюлууда. Азыркы мектепте авторитардык типтеги окутуунун ордуна инсанды анын өзүн - өзү таанууга үйрөтүү зарыл. Бул боюнча **академик И. Б. Бекбоевдин** бир катар фундаменталдуу эмгектери бар. Аларды жемиштүү пайдалануу керек. Кыргыз тилин окутуу процессинде ар бир бала кеп ишмердүүлүгүнө демилгелүү катышуусу үчүн аларды куйма кулактыкка, уга билүү маданиятын жана окуганын түшүнүүсүнө көнүктүрүү ылайык. Белгилүү темада дил баянды шилтемелерди колдонуу менен гана жазбастан жекече ой жүгүртүүсүн билдирүү үчүн зарыл тил каражаттарын таба билүүсү, чечендикке, кепкорлукка, сөзмөрлүккө, риторикалык ыкмаларга машыгуусу, өзүнүн жекече ой-пикирлерин оозеки, жазуу жүзүндө ачык, так, туура, логикалалуу туюндура алуусу маанилүү. Мектепте эне тилин окутуу үйрөтүүнүн милдеттеринин бири бул баланы үзгүлтүксүз түрдө окуу-илимий багытындагы кептик карым-катнашка тартуу, катыштыруу болуп саналат.

*Программада кыргыз тилин компетенттүүлүктүн негизинде окутуу ыкмасы сунушталган. Атап айтсак: **Тилдик компетенттүүлүктө** - мектеп окуучусу тилдин системасы жана анын кепте ишке ашырылышы жөнүндө билимге ээ болот. Мисалы: тилдик бирдиктерди алардын тилдин системасындагы функциялары жана алардын тексттеги ролу менен байланышта түшүнөт; лингвистикалык бирдиктерди функциялары, маанилери жана стилдери боюнча топтоштурат; тилдик бирдиктерди түзүлүшү, мааниси жана стили боюнча айырмалайт; кептин оозеки жана жазуу формаларынын өзгөчөлүктөрүн салыштырат; орфограммалардын көлөмүнө жана пунктуациялык эрежелерге ылайык орфографиялык жана пунктуациялык ыкмаларга ээ болот. **Кептик компетенттүүлүктө** - мектеп окуучусу коммуникативдик милдеттерди аныктоого, тилди пикир алышуунун ар кыл кырдаалдарында оозеки жана жазуу формасында пайдаланууга, өзүнүн сөздүк байлыгын байытуу менен кептик*

мүмкүнчүлүктөрүн кеңейтүүгө жөндөмдүү болушу шарт. Мисалы: карым-катнаштын максатына ылайык кептин предметин жана темасын түшүнөт жана белгилейт; тексттеги биринчи жана экинчи орундагы маалыматтарды бөлүп көрсөтүп, аларды чындык менен салыштырат; адабий тилдин (стилдердин) нормаларына, пикир алышуунун максатына (кептик кырдаалдарга) ылайык текст түзөт; текстти ар кыл стилдик талаптарга, ар кыл эмоционалдык жагдайларга ылайыктап кайрадан түзөт; коммуникативдик мазмунуна ылайык тексттердин функционалдык семантикалык типтерин, кептин ар кыл жанрындагы жана стилиндеги тексттерди айырмалайт жана пайдаланат. **Маданий компетенттүүлүктө** мектеп окуучусу пикир алышууга катышуу менен социалдык-кептик, маанилик жана тарыхый-маданий контекстти эске алуу менен сүйлөшүү маданиятынын нормаларына ээ болот. Коомдо калыпка түшкөн жүрүм-турумдун нормаларына ылайык карым-катнаштын катышуучусунун социалдык ролун өзүнө кабыл алуу менен элдин маданий мурасынын маанилүү бөлүгү, ыйык баалуулукка айланган эне тилин урматтайт жана сактайт.

Кыргыз тилин окутууда окуучулардын билимин баалоо - окуучулардын билим, ыкма, билгичтиктерин баалоо - бул кыргыз тилинен билим алууга карата ички каалоону пайда кылууга, өзүн өзү баалоо, өзүн өзү талдоо жана бири бирин баалоо ыкмаларын калыптандырууга, өзүнүн ишмердүүлүгүн жана башка окуучулардын ишмердүүлүктөрүн сынчыл көз караш менен баалоого, эмоционалдык жактан жагымдуу жана мээримдүү окутуу чөйрөсүн түзүүгө жардам берет. Баалоодо башкы принциптери катары: *баалоонун маанилүүлүгү, шайкештиги, адилеттүүлүгү, ачыктыгы, жеткиликтүүлүгү, системалуулугу, чын ыкластуулугу* эске алынуусу зарыл. Азыркы учурдагы окутуунун талабына ылайык кыргыз тили мугалими баалоонун негизги үч түрүн пайдаланса ылайык: 1) *диагноздоочу баалоо* (окуу жылынын башында же теманы алгачкы ирет үйрөтүүдө, бөлүмдүн башындагы биринчи сабакта жүргүзүлөт); 2) *калыптандыруучу*

(*формативдик*) баалоо (ар бир сабактагы окутуу процессиндеги мугалим менен окуучунун бири-бирин түшүнүшүүсүн пайда кылып, мугалим өз учурунда түзөтүүлөрдү киргизсе, окуучу өзүнүн билим алуудагы жоопкерчилигин сезип-туюп, анын өсүүсү бааланат); 3) *жыйынтыктоочу* (*суммативдик*) баалоо (теманы, чейректи, окуу жылын аяктагандагы жыйынтык баа).

Пайдаланыла турган окуу-методикалык комплектилер. *Окуу китептери:* Кыргыз тили, 5-кл. Авт: А. Осмонкулов, Б. Өмүралиев (2007); Кыргыз тили. 5-кл. Б.Акматов, А.Мукамбетова (2010), (вариативдүү); Кыргыз тили 5-кл. А. Койлубаева., А. Койлубаева (2011), (вариативдүү). Кыргыз тили, 6-кл. С.Үсөналиев (2007) Кыргыз тили, 7-кл. С.Үсөналиев., В.Мусаева (2007); Кыргыз тили, 7-кл. А.Сапарбаев., Н.Абдесов. (вариативдүү). Кыргыз тили, 8-кл. 9-кл. Б.Өмүралиев (2007). Кыргыз тили, 8-9-кл. Б.Усубалиев, А.Кайбылдаев, А.Иманов (1999), (вариативдүү); Кыргыз тили, 10-кл., А.Сапарбаев, С.Өмүралиева, Р.Эгембердиев, В.Мусаева (2007); Кыргыз тили, 11-кл. А.Сапарбаев, С.Өмүралиева, Р.Эгембердиев, В.Мусаева (2007). *Ошондой эле:* Бектур Исаковдун төмөнкүдөй окуу китептери автордун өзүнүн түзгөн программасы боюнча альтернативдүү окуу китептери катары окутулат: Кыргыз тили 5-6-кл. (2009); Кыргыз тили 7-9-кл.; Кыргыз тили 10-11-кл. (2010). *Окуу-методикалык колдонмолор:* С.Мусаев Кеп маданияты. (2004); Б.Исаков. Кыргыз тилин орто мектептин 5-11-класстарында натыйжалуу окутуу боюнча усулдук колдонмо. (2011); С.Рысбаев. Сөз жөнүндө дастан. (2007); С.Үсөналиев, Б.Өмүралиев Азыркы кыргыз тилинин таблицалары. (2003); А.Осмонкулов Мектептерде фонетиканы окутуунун методикасы. (Б: 1967); Б.Өмүралиев Синтаксисти окутуунун методикасы. (1978); А.Жапаров Кыргыз тилинин синтаксиси. (1979); Ж.Чыманов. Кыргыз тили: Сабактын теориясы жана практикасы. (2007); Ж.Чыманов Кыргыз тили: Окутуу методдору. (2007); Ж.Чыманов Кыргыз тили: Сабактын үлгүлөрү жана сабакты талдоонун методикасы. (2009); В.Мусаева, А.Сманбаев Баяндама жыйнагы; Жат жазуулар жыйнагы.

(2009); В.Мусаева. Байланыштуу кепти, кептин стилдерин окутуу. (2009); В.Мусаева. Кыргыз тили (Кыргыз тили таблица, чийме, схемаларда) 1-4-кл, 5-11-кл. (2009); В.Мусаева. Кыргыздын чечендери - мектепте. Окуу хрестоматиясы. (2010); Кыргыздын чечендик кебин окутуу. Монография. (2013); В.Мусаева, Т.Асанакунов. Окуп-үйрөнүүдөн күтүлүүчү натыйжалар. Кыргыз тили боюнча методикалык колдонмо. 5-9-кл. USAIDдин «Сапаттуу билим» долбоору (2011);

Август кеңешмелеринде талкуулана турган болжолдуу темалар:

1) »Байланыштуу кеп», «Текст», «Кептин стилдери», «Стиль жана стилистика», «Лексика жана фразеология», «Фонетика», «Морфология» жана «Синтаксис» бөлүмдөрүн окутууда кептин коммуникативдик касиеттерине (кептин тазалыгына, тактыгына, тууралыгына, адептүүлүгүнө, орундуулугуна, логикалуулугуна, көркөмдүү-образдуулугуна, байлыгына, эмоционалдуу-экспрессивдүүлүгүнө) үйрөтүү менен эне тилин туу туткан, асыл мүнөз, адилет, калыс, ак ниет, мекенчил жаштарды окутуп-тарбиялоо;

2) Бүгүнкү коомдун өнүгүүсүнө окутуунун жаңы технологияларын, жаңычыл инновациялык ыкмаларды, алдыңкы методдорду, интерактивдүү методдугу менен колдоно билүү; 3) Сынчыл ойломдун стратегияларын пайдалануу менен балдардын сынчыл ой жүгүртүүсүн өнүктүрүү, проблемалуу кырдаал түзүү менен проблемалык окутуу, инсанга багыттап билим берүү; 4) Этнопедагогика, этнолингвистика, этномаданият багытында эне тилин кыргыз элинин алдыңкы үрп-адат, каада-салты, маданий мурастары менен биримдикте окутуу; 5) Окуучунун оозеки, жазуу байланыштуу кебин, кеп адебин, сүйлөшүү маданиятын, риторикалык ыкмаларын өнүктүрүү үчүн тилдик, кептик жана маданий компетенттүүлүктөргө басым жасоо; Кыргыз тилин компетенттүүлүктүн негизинде окутуу; 6) Текстти, кептин түрлөрүн (баяндоо, сүрөттөө, ой жүгүртүү) кептин стилдерин (көркөм, илимий, публицистикалык, иш кагаздарынын стили) окутууда байланыштуу кепти, чечендик кепти, сүйлөшүү маданиятын өнүктүрүү;

7) Кыргыз тилин окутууда чечендик кепке үйрөтүү менен окуучуларда риторикалык ыкмаларды калыптандыруу. Кеп маданияты ээ кылуу аркылуу чечендик кепке көнүктүрүү; 8) Жогорку класстарда кесиптик билим берүүгө багыт алуу менен “Чечендик кеп “, “Кеп маданияты жана стилистика» сыяктуу курстарды киргизүүнү жана аны окутууну пландаштыруу; 9) Кыргыз тили сабагында “Манас” эпосуна көңүл буруу менен андагы салыштыруу иртиндеги эпитет, метафора, метонимия, синекдоха жана башка лексикалык көркөм тил каражаттарын пайдалануу менен тилин байытуу ж.б.